

TOOMAS HELLAT ja KGB

3

TÕNIS RITSON

14.02.45 sai valmis Hellati ulatuslik ülevaade pagulastest (ERAF, f 129, n 1, s 24585, 2. kd, l.40-52p). Seejuures ei tohiks meelest lasta kahte küsimust: **KELLELE? MILLEKS?** Esimese vastus on ilmselge, kuigi lugedes kipub see alatasa ununema – eks ikka nõukogude valvsatele organitele. Teisega on lood keerulisemad. Vaba-tahtlik käsule allumine näitaks siinsel juhul harrast kuuletumist ja ülipüüdlik-kust, eriti just viimast. Vahest oli õigus Ülo Jõgil, kui ta järjekordse luuremasina ülemängimispüüdeid oletas? Võib-olla oli tegemist auahne inimese sooviga oma laialdasi teadmisi näidata? Tasuda kätte mõnele üle mere pääsenule, jumal teab mille eest? Oletused võidukate vägede üha jätkuvast edasimarssimisest ka Skan-dinaavias – sõda polnud ju veel läbi ja tulevik püsis tume? Või tahtis ta Rootsi püsimajäämise puhuks valmistada pinda tulevaseks tegutsemiseks, et siit kõverteid kasutades ikkagi minema pääseda? Paraku liikusid lubajate mõtted sinnapoole alles kümmekonna aasta pärast. Omaette küsimuseks jääb järgne-vate portreede juures ilmselt see, mismoodi juhtusid aktiivsemad pagulased olema (valdavas enamuses või siis põhiolemuselt) sedavõrd viletsate, laidu-väärsete, väiklaste, paheliste jms omadustega. Karm tõde? Või lihtsalt irvita-mine adressaadi üle? Sellisel juhul jällegi – milleks?

Autori keelepruuk on muutmata, välja arvatud mõned komad (arusaa-davuse mõttes).

Aktiivsed rahvuslikud pagulased (portreed)

Sissejuhatus

Aktiivsete rahvuslike pagulaste leeris peaks olukord praegu oluliselt muutunud olema võrreldes ajaga, kui Eestis võimutses Saksa okupatsioon. Peaksid olema nimelt ära langenud põhimõttelised tülid sakslastesse suhtumise poliitika üle, sest vaevalt leidub veel kedagi, kes sakslasi omis arvestusis kuidagi arvesse võtaks. Teiselt poolt suhtumine Nõukogude Liitu on kõikide juures ühtlaselt vaenulik, järelikult ka siin ei ole põhjust põhimõtetelisteks lahkuminekuteks. Kõige olulisemad võivad praegu olla lahkuminekud optimistide-utopistide, so isikute, kes usuvad kodanliku Eesti vabariigi taastamisvõimalustesse, ja pessimistide-realistide, so isikute, kes neisse võimalustesse enam ei usu, vahel. Esimesed kalduvad poliitilisesse aktiivsusesse, teised hakkavad vähehaaval poliitikast tagasi tõmbuma. Teistlaadi lahkuminekud põhjenevad isiklikel põhjustel ja vahekordadel ja on tingitud omavahelistest intriigidest endisel ajal ja praegusest võitlusest leivakannika pärast. Kõiki momente arvesse võttes kujutlen poliitilist konstellatsiooni eesti aktiivsete rahvuslike pagulaste vahel praegu üldjoontes järgnevalt: suurima rühma ja ühtlasi poliitilise tsentri moodustab enamik endisi diplomaate ja poliitikategelasi, kelle külge end on sidunud ka rida nooremast poliitilisest järelkasvust. Nad püsivad dogmaatiliselt oma juriidilis-poliitilise credo alusel, et kodanline Eesti vabariik juriidiliselt veel eksisteerib ja rajavad sellele oma poliitika. Nimetagem neid lihtsuse mõttes "legalistideks".

"Legalistidega" teataval määral opositsioon on mõningad nooremad aktivistid, kes end on vahepeal sidunud välismaiste luuretega ja omal käel poliitikat ajama hakanud. Nad süüdistavad "legaliste" passiivsuses ja piiratuses, mis neid ei lase ajada otstarbekohast poliitikat. Ristime nad "radikaalideks". Radikaalidele vastukaaluks peaks olema tekkimas uus vool endistest oportunistidest, keda radikaalid kogu aeg on nimetanud "quislinguteks". See

uus partei on omale viimasel ajal saanud värsket verd Eestist ja Soomest ja peaks juba isiklikudel põhjustel "radikaalidega" teravasse vastuollu sattuma. Anname neile nimetuseks "konservatiivid". Lõppeks peab mainima veel sõjaväelasi, kes juba oma kasvatuse ja iseloomu tõttu alati ja kõikjal tsiviilisikutega kunagi ühe mütsi alla ei sobi. Ühtluse mõttes märgime ka neid ladina keelest tuletatud terminiga "militaristid". Väljaspool neid parteisid leidub veel mõningaid isikuid, kes olles rahvuslikult nimekad, kuhugi parteisse liituda ei soovi, või oma iseloomu tõttu kunagi ühes kindlas parteis olla ei saa. Neid nimesid võidaks kasutada liitvaks ja populariseerivaks sildiks koalitsiooniürituste puhul.

Kõik eelpool öeldu on esmajoones maksev Rootsis viibivate pagulaste kohta. Ka mujal maailmas, kaugemal, leidub eesti pagulasi, kes on või võivad olla poliitiliselt aktiivsed rahvuslikus mõttes. Andmed, mis minul nende kohta olemas on, on aga seevõrd fragmentaarsed, et võin allpool nendest mainida ainult üksikuid. Lõppeks tuleb ka Saksamaale siirdunud ja põgenenud eestlasi viia poliitilise pagulase mõiste alla. On võimalik, et mõnel neist õnnestub pääseda Saksa mõjuptiirkonnast lääne või põhja poole ja et nad sel puhul hakkavad osutama poliitilist aktiivsust rahvuslikus suunas. Seesugustest võimalikkudest isikutest on oluline kontingent sõjaväelasi, keda ühelt poolt Saksamaale siirdus ohtrasti, teiselt poolt Rootsi aga napilt ja nõrgas kvaliteedis. Allpool tahan üksikasjalikumalt peatuda selle "poliitilise Pantheoni" üksikute olulisemate figuuride juures.

I "Legalistid"

1) **Rei, August** (1) – Isiklikult ei ole temaga tuttav ja oman temast pildi andmete põhjal, mida olen aja jooksul saanud teistelt. Ta on üks nimetatest kodanliku Eesti poliitikategelastest, Asutava Kogu esimees 1919.–20. aastal, sotsiaaldemokraatide partei liider, korra olnud riigivanemaks ja viimati kuni Eesti ühinemiseni Nõukogude Liiduga Eesti saadikuks Moskvas. Põgenes sealt 1940. aasta suvel lennukiga

üle Riia Stockholmi, kus on elanud senini, tegutsedes poliitiliselt kodanliku Eesti vaimus ja tehes vastavat Nõukogude Liidu vastu suunatud propagandat. Ta on Rootsis olles avaldanud trükis brošüüre Eesti liitumise kohta Nõukogude Liiduga ja kirikuküsimuse üle Eesti NSV-s.

Tema iseloomustuseks öeldakse, et ta olevat au- ja rahaahne, aravõitu, vanadusest juba natukene naiivne poliitilise "tegelinski" tüüp, kellele politiseerimine on muutunud elu mõtet täitvaks lemmiktegevuseks.

"Legalistide" ühe liidrina on ta oma reputatsiooni tõttu nendele rohkem nimekaks sildiks, esinduskujuks ja "ideoloogiks". "Radikaalid" suhtuvad temasse kritiseerivalt, õigemini peavad teda võrdlemisi tähtsusetuks väärtuseks. Tihedas läbikäimises on ta leedu ja läti mõttekaaslastega, aga ka üldse poliitiliste ja diplomaatiliste ringidega Rootsi pealinnas, kusjuures teda ohtralt abistab tema helikunstnikust abikaasa Therese Rei(2), kelle "tuhvli all" August öeldakse olevat. Finantsiliselt on ta sõltuv arvatavasti mitmelt poolt, igatahes osaliselt endisest Belgia konsulist Eestis – Niquees (3) (nime ortograafias pole ma kindel) ja omaaegsest Tallinna pankurist Scheel'ist (4), kes on ühenduses olnud Rei rahaliste operatsioonidega, mida nad ajasid rahvusliku poliitilis-diplomaatilise tegevuse toetamise fondi sildi all.

Ennustada võiks tema tegevuse jätkumist vanas vaimus, eriliseks konkreetseks aktiivsuseks pole ta võimeline. Kõrvalekallutatavatest teguritest tema suhtes võiks mainida ainult hirmu ja raha.

2) Penno (5) – Isiklikke kokkupuuteid minul temaga ei ole olnud, tunnen teda ainult reputatsiooni põhjal. Vanema generatsiooni tuntud poliitikategelane liberaalsete demokraatide killast, kes Pätsi režiimiga opositsioonis oli. Mängis olulist osa Rahvuskomitee (6) tekkimisel. 1944. aasta alguse poolel põgenes Soome, kus umbes sel ajal langes rindel tema poeg, kes võitles vabatahtlikuna Soome sõjaväes. Soomest siirdus varsti edasi Rootsi, kus oli keskeks kujukse sealsete rahvuslike eesti pagulaste poliitikas.

Iseloomult on ta üldiselt hea renomeega kui kaalukas, järjekindel ja aus poliitik.

"Legalistide" keskeks kujukse, kes enne kodumaalt lahkumist hoidis sakslaste ärakasutamise ja nendega selleks tarvilikkude suhete säilitamise joont. Rootsis aga hakkas eriti toonitama kodanlike rahvuslaste poliitika demokraatsuse ranguse vajadust välispoliitilistel kaalutlustel. Tema isiku vastu ei ole ühelgi kodanlik-rahvusliku voolu opositsiooni sektoril midagi ette tuua ja seetõttu näivad tal kõigiga vähemalt korrektseid suhteid olevat, või tuleb see sellest, et ta emigratsioonis veel suhteliselt värske on.

Ta võib üritada kodanlik-rahvusliku poliitika jõudude koaliseerimist, milleks ta üldiselt üsna sobiv on, igatahes sobivaim kõigist teistest kandidaatidest.

Teda kõrvale kallutada võiks ainult ümberveenmine, mis aga väga raske võib olla sellise vanusega inimese juures. Tõenäoline on, et ta väljavaadete lõpliku kadumise veendele jõudes poliitikast tagasi tõmbuma hakkab.

3) Sikkar (7) – Tunnen jällegi reputatsiooni põhjal, mitte isiklikult. Vanema generatsiooni poliitikategelane, tõenäolikt demokraatlikust opositsioonist Pätsile. Rahvuskomitee tuusadest. Augustis 1944 põgenes Rootsi, kust enam tagasi ei tulnud.

Iseloomustada hästi ei tea, kuid üldiselt sarnane Pennoga, vahest ainult natukene kergema kaaluga ja võib-olla energilisem.

Rahvuskomitee omaaegse esindajana praegu tõenäoliselt "legalistide" killas ja mitte just tähtsusetus positsioonis. Võib-olla natuke vastuolus "radikaalidega", kuid üldiselt veel liigagi uus nägu Rootsis, et omada tõsisemaid tülisid.

Eldan, et saab tegutsema käsikäes Penno-ga. Et on päris paks mees, siis oletan, et omab rohkem optimismi, nagu sellistel isikutel tavaliselt on. Sellele lisaks arvesse võttes tema energiat ja natukene kergemat kaalu kui Pennol (kaldub ehk tsipa rohkem "tegelinski" tüübi poole), võib arvata, et ta kauem pettumustele vastu paneb ja politiseerimist jätkab kui Penno.

4) Laretei, Heinrich (8) – Peaks praegu olema umbes 50-aastane. Omal ajal reservkaptenina sõjast osa võtnud, akadeemilise kuuluvusega "EÜS Põhjala'sse", oli pikemat aega endise Eesti Vabariigi Välisministeeriumi teenistuses, viimased aastad saadikuna Rootsis. Jäi pärast Eesti ühinemist Nõukogude Liiduga edasi Rootsi, kus ostis endale väikese aiaäri Stockholmist lähedal. Oma volitustest saadikuna ei loobunud, kuid tingituna majanduslikest raskustest tõmbus mõneks ajaks aktiivsest poliitikast tagasi, töötades päris "orja moodi" oma aiaäris, et end elatada, mis polnud just kerge, kuna oli väga halb ärimees ja omas pealegi kaks päris ilusat parajas vanuses kergemeelsevõitu tütar, kelle ülalpidamisest oli vähe kasu ja palju kulu. Räägitakse, et ta olevat aiaäri ostnud saatkonna rahadega, mis palju paksu verd tekitas, kindel ma aga selles informatsiooni puudusel olla ei saa. Viimasel ajal majandusliku olukorra paranedes on aga jällegi astunud aktiivse poliitilise tegevuse areenile.

Iseloomult on Laretei heasüdamline, otsekohene, julge, keskmise intellektuaalse tasemega mõnus mees. Mitte enam ohvitser, kuid ka mitte veel diplomaat. Sobib sellisena oivaliselt kokku rootslastega ja tunneks end nende seas päris hästi, kui oleks veel natukene parem ärimees. Erilist poliitilist auhannust tal ei ole, ei või teda seepärast lugeda ka juhiks, vaid on rohkem tavalise kodanlase kalduvustega, so passiivsevõitu, mugavusearmastaja, oma algloomult ehk kunagi olnud isegi boheemlase iseloomuga. Kohusetunnet tal teataval määral kui endisel ohvitseril on, kui võrd ta aga täiesti rangelt materiaaletsele kiusatustele vastu suudab panna, ma natukene kahtlen.

"Legalistide" parteile, kuhu ta kuulub, sest on nendest muuseas ka majanduslikult sõltuv (Lareteile palju raha korraga ei usaldada, kuid ta saab summasid vajalikkudeks väljaminekuteks vastavast fondist, millele raha koguvad ja hooldavad teised tegelased), seisab Laretei väärtus peaaugalt tema ametlikus seisundis Rootsis kui akrediteeritud saadik. Selle kõrval ei saa muidugi unustada Laretei kui saadiku ja mõnusa mehe laialdast tutvuskonda Rootsis, nii diplomaatilistes, poliitilis-

tes kui ka teistes rootslaste ringides. Ehkki "radikaalid" temast mööda lähevad, süüdistades teda liigses passiivsuses ja tema väärtust üldse madalalt hinnates, ei ole ta nendega oma iseloomu tõttu mitte eriti teravas tülis. Samal ajal on ta vanade sidemete tõttu pidevas kontaktis ka üksikute "konservatiividega" nagu Kaasik (9) ja Övel (10), kellega tal on tutvus üliõpilas- ja sõjapäevilt ja kellega on koos teeninud Pätsi-aegses riigiparatuuris.

Üldiselt oletan, et Laretei jätkab oma tegevust senises vaimus, olles ühtlasi teguriks, kes püüab lepitada "legaliste" "konservatiividega". Sattumise puhul aga majanduslikkudes raskustesse ehk teistiti öeldud, kui see tegevus enam ei toida, on ta üks esimesi tagasitõmbujaid poliitikast. Sama võiks juhtuda, kui tal avaneb mõni aus ja lihtne võimalus end rahuldavalt elatada ilma poliitilise tegevuseta, sest ta on inimene, kes väljaspool kodumaad võrdlemisi ruttu koduneb ja ei oma erilisi poliitilise võimu ambitsioone. Diplomaadi elu armastab ta ainult seevõrd, kui võrd see lubab mõnusat äraolemist ja läbikäimist mõnusat inimestega.

5) Varma, Aleksander (11) – Umbes 55-aastane, kavala näoga diplomaat. Pärit Viinistunakülalt. Omal ajal mereväeohvitser. Esimesest abielust lahutatud, nüüd teises abielus endast tunduvalt noorema, välisuselt huvitava abikaasaga. Oli pikemat aega välisministeeriumi teenistuses, viimati, alates 1939. aasta sügisest, saadikuks Soomes. Keeldus 1940. aasta suvel tunnustamast Eesti ühinemist Nõukogude Liiduga ja ei pannud volitusi maha, säilitades kuni viimase ajani ametlikud suhted Soome välisministeeriumiga.

Ühenduses sellise oma käe peal diplomaatilise tegevuse jätkamisega hakkas energiliselt tegutsema ka poliitiliselt, olles tihedas kontaktis samuti talitanud kolleegidega teistest riikidest. Seades oma eesmärgiks kodanliku Eesti Vabariigi taastamise, ehitas ta oma lootuse peamiselt Inglismaa ja USA abile, tahes oma osavõtu kaudu mängida Eesti tuleviku poliitikas juhtivat osa. Ta luges end kutsutud olevat juhtima eestluse koondumist ja organiseerimist Soomes ja püüdis hankida omale

jooksvat informatsiooni olukorra kohta Eestis, milleks ta ühendusse astus poliitiliste rühmituste ja rahvuslike põrandaaluste ringidega kodumaal. Septembris 1944 teatas Soome välisministeerium Varmale, et muutunud olukorras Soome ei või enam vastutada, et on võimeline peavarju andma eesti poliitilistele põgenikele. Seepeale lahkus suur osa eestlasi Soomest, siirdudes Rootsi, ja eeldan, et sedasama tegi ka Varma.

Varma tahab olla poliitiline juht, ehkki ta seda ise variserlikult eitab. Juhile tarvilikud omadustest on tal piisavalt ainult auahnust ja rumal pole ta ka mitte, isegi väga kaval. Puudu jääb aga energiast, sest ta on võimeline midagi korraldama maksimaalselt ainult diplomaatliku läbirääkimise kaudu, järjekindlusest, mida omab ainult oma auahnuse ja edevuse rahuldamiseks, olles muidu äärmiselt pealiskaudne, ja üldse võimest imponeerida, oma edeva ja teeskleva iseloomu tõttu. Selle asemel on ta läbi ja läbi diplomaat, kes naudib etiketi, viisakuse, kerge vaimuka jutlemise, epigrammide, lunchide ja intriigide võlusid kõigest hingest, tunneb headmeelt meelitustest ja komplimentidest ja omab veel seisusekohase esteetse hobby – maalimise, mis teda lubab näidelda ka boheemlikkust. Miinusteks tema kui diplomaadi juures on edevusest ja auahnusest tingitud isiklikuks minek oma vastastega, mispuhul ta võib ägestudes täiesti kaotada tasakaalu, minnes sealjuures näost punaseks. Mul on aga mulje, et isegi see joon pole ehtne, vaid selle kaudu tahetakse näidelda põhimõtetest kinnipidamist, nagu see omane suurele juhile. Kaebab sageli rahapuudust ja hädaldab, et peab tegevuse huvides müüma oma isiklikku varandust, on aga tegelikult majanduslikult üsna soliidset kindlustatud. Oma vigade peale vaatamata on ta konkurentsi puudusel võimeline osava teesklemise ja mesimagusa suhtlemisega paljudele isikutele puru silma puistama, mida tema kavalus siis oivaliselt oskab oma auahnuse rahuldamiseks ära kasutada. Diplomaadi paendlikkusega omab ta poliitiliselt küllalt selget pilku, et oma programmi alati hoida enamuse soovide tasemel.

Kõige selle tõttu omab ta küllalt mõjuvõimsa positsiooni "legalistide" peres, vaatamata oma kaldumisele üksvahe natukene "konservatiivide" poole. Viimase asjaolu ja oma pealiskaudse diplomaaditsemise tõttu on ta keskmiselt tülis "radikaalidega", kuid sellesse võib segatud olla ka tubli portsjon vastastikust kadetsemist. Ägedas tülis on ta aga Vellneriga (12) isiklikult ja sellest järgnedes "militaristidega" üldse, kelles ta näeb kardetavaid vastaseid, kes teda kuidagi tema tulevikus loodetavalt positsioonilt eemale tõrjuda võiksid. Kui diplomaat omab ta laialdasi sidemeid endataoliste seltskonnas, eriti inglaste ja ameeriklaste seas, seda nii Helsingis kui ka Stockholmis. Soomlastega seevastu olid tema suhted jahedad, kuna ta nendest mööda läks ja selgesti mõista andis, et tal palju mõjukamate isikutega sidemeid on, ja sageli kippus soomlasi õpetama. Sellele lisandus muidugi asjaolu, et tema isiklik vaenlane Vellner soomlastega üldiselt heas vahekorras oli ja seetõttu pidi Varma olema vastupidi.

Varma juures on oodata tegevuse jätkamist endises vaimus, sest diplomatiiseerimine ja poliitika on nagu õhk, ilma milleta ta elada ei saa. Vormid ja põhimõtted võivad muutuda, olenedes finantsidest ja poliitilisest olukorrast, kuid Aleksander Varma saab ikka olema tegelane, kes liigub kergete vaimukustega huultel läbi elegantsete salongide, annab kõigile mõista, et tal on suuri suhteid jalaga segada ja et ta on kaljukindel poliitiline võitleja. Peale selle ei ole võimatu, et ta mingil viisil varsti osa saab võtma mingist konkreetsest luurelisest või muust sarnasest üritusest, kuid selle ürituse edu ei saa kunagi olenema temast, vaid teistest, kui neid leidub, kes suudavad midagi konkreetset läbi viia.

6) Torma, August (13) – Endise nimega Schmidt, praegu umbes 50. aastates kauaaegne kodanliku Eesti Vabariigi diplomaat. Varemalt Roomas, nüüd aga juba kaua aega Londonis. Keeldus tunnustamast Eesti liitumist Nõukogude Liiduga ja jätkas oma tegevust, olles ainuke täiesti tunnustatud endine Eesti Vabariigi saadik seal maal, kuhu akrediteeritud.

Torma on väga meeldiv seltskonnainime-
ne, kuid tüüpiline diplomaat, kes ei näe tege-
likku elu, vaid kelle jaoks eksisteerib ainult
diplomaatiline maailm oma jäätunud kindlaks-
kujunenud vormi ja etiketiga. Ta ei lase tekki-
da enda kõrvale ühtegi konkurentsi, vist
kartusest, et see võiks, eksides etiketi vastu,
ka teda blameerida tema eksklusiiivse selts-
konna silmis ja valmistada sellega temale eba-
mugavusi.

Rangelt etiketi kohaselt on ta kontaktis
ainult omale seisusekohaste "legalistide" esin-
dajatega Stockholmis, kelle mõttekaaslaseks
teda täiel määral tuleb lugeda. Tema positsioo-
ni tugevus "legalistide" seas sõltub juba tema
asukohast Inglismaal – "töötatud maal". Pea-
legi tema ainulaadne positsioon akrediteeri-
tud ja täiesti tunnustatud saadikuna, mis ei
jätta muidugi ka tekitamast teatud kadedust!
Sellele lisaks on ta ainukene, kellel on side-
mehvõimalus ka mujal maailmas, eeskätt USAs
tegutsevate eestlastega. "Radikaalid" osalt ka-
deduse tõttu, osalt põhjendatult süüdistavad
teda ühekülsuses ja aktiivsuse puuduses ja
on tema peale vihased, et ta kõik teeb, et nad
Inglismaale ei pääseks.

Torma tegevusest ja kavadest pole minul
selgust. Eeldan ainult, et ta püüab maksimaal-
selt kaua säilitada oma praegust monopoli
seisukorda ja kunagi ei suuda loobuda tegut-
semast omas suletud maailmas.

7) Laid, Erik (14) – Väga noorusliku välimuse-
ga, ehkki juba ligi 38-aastane. Noorema gene-
ratsiooni teadlane, arheoloogia või etnograa-
fia magister, täiendanud oma õppimist Soome-
me, mille tõttu omab hõimutegelase suge-
meid. (Joonealuse märkusena siia lisatud:
"Akadeemiliselt kuulub EÜS Ühendus'esse."
– T.R.) Omal ajal Pätsi režiimi kaitsja, oli muin-
suskaitse inspektor, hiljem Eesti Rahva Muu-
seumi juhataja Tartus. Poliitiliselt aktiveerus
1941. aastal, omades juba mingit kontakti põ-
randaaluse Omakaitsega Tartus. Juba Saksa
okupatsiooni algpäevadest peale organiseeris
põrandaaluse rahvusliku grupi, mis oli kan-
tud Suur-Soome ideoloogiast ja andis välja il-
legalset ajalehte Võitlev Eestlane. Sealjuures
oli kontaktis ka teiste sarnaste põrandaaluste

organisatsioonidega, eeskätt Kulliga (15) ja
peale selle veel Läti ja Soomega. Augustis 1943
oli sunnitud organisatsiooni avalikuks tulekul
põgenema Soome, kus peatselt asus juhtima
Helsingi asutatud Eesti Bürood, mis koondas
eesti pagulasi. Liitus poliitilises tegevuses
Varma ümber koondunud grupiga, olles seal
aktiivseimaks jõuks. Oli üks, kes ei kaotanud
emigratsioonis olles sidet kodumaaga, vaid
olles tihedas kontaktis Rahvuskomiteega käis
1944. aastal kaks korda salaja Eestis. Viimasel
korral, see oli augusti lõpu poole, sõitis Eestist
Rootsi.

Laiu kohta võib öelda, et ta on noore tõus-
va poliitikategelase tüüp, küllaltki tahtejõuli-
ne, organiseerimisvõimeline, sealjuures mit-
te arg, olgugi et seda natukene edevusest ja
auahnusest, kuid sealjuures aus. Teiselt poolt
mitte rumal ega kergesti mõjutatav, kuid tead-
lasele iseloomuliku teoretiseeriva joonega ja
sealjuures kuidagi nagu piiratud poliitilise
horisondiga, liialdatult rahvuslik oma rahvu-
se labaselt ülehindavas mõttes ja kaldub näi-
teks oma lemmiktemale – kultuurvaradele –
omistama ebaproportsionaalselt ülehindavat
tähtsust. Üldiselt natuke kitsarinnalise veel
väljakujuneva rahvusliku juhi tüüp, kes täie-
staažini jõuab alles hiljem kõrgemas vanuses.

Laid kuulub üldiselt "legalistide" hulka,
olles sealjuures siiski küllaltki iseseisev ja suht-
tub arusaamisega nii "konservatiivsesse" kui
ka "radikaalsesse" voolu. Vähem arusaamist
leidub temal "militaristide" jaoks, vist seepä-
rast, et pole ise kunagi sõjaväes teeninud. "Ra-
dikaalidele" ei meeldi Laiu juures tema kitsa-
rinnalisus ja veel tõenäolikumalt kardavad
tema konkurentsi. Sellest tingituna nimetavad
teda "pritsimeeste" või "isamaaliidu" tegela-
seks või jälle "külakoolmeistri" tüübiks. Root-
sis on Laid veel seevõrra uus, et pole seal teiste
ringkondadega veel lähemas kontakti
jõudnud. Tema tegevuskava poliitilisel alal
võiks olla jõudude koondamine "legalistide"
ümber ja "välispoliitiliselt" lähem koostöö nn
"Baltoskandia" riikidega.

Laiust võib oodata, et ta ainult tegelase
mängimisega ei piirdu, vaid ka päris aktiivselt
midagi ette võtab, mis kas või kuni salaja Ees-
tisse tulekuni minna võib. Ka pole võimatu,

et ta veel poolsalaja Soomes viibib või seal vahetevahel käib. Laidu praegu omalt teelt kõrvale kallutada on raske, isegi väga raske. Huvitav on, kuidas tema reageerib äratundmisele jõudmisele oma poliitika edu väljavaadete kadumisest. Mina siin seda psühholoogilist mõistatust igatahes lahendama ei hakka.

8) Mark, Heinrich (16) – Väikest kasvu, silmatorkamatu välimusega umbes 32-aastane õigusteadlane. Akadeemiliselt kuulub EÜS Veljesto'sse ja oli omal ajal aktiivne üliõpilasseltside liidu tegelane üliõpilaskonnas, ühtlasi Pätsi režiimi vastane. Saksa okupatsiooni ajal lahkus Eestist võrdlemisi varakult ja asus Soome, kus hiljem oli ajalehe Malevlane (17) toimetajaks. Poliitiliselt kuulus Varma ümber kogunenud gruppi, kuid oli heas vahekorras ka kõigi teistega, mängides lepitaja ja vahelsobitaja osa. Praegu peaks tõenäoliselt viibima Rootsis.

See väikene mees jätab kuidagi lihtsameelse, lapsiku mulje, on aga tegelikult üsna nupukas ja oma seisukohtades järjekindel. On nagu raske selle silmapaistmatu välimuse taga uskuda peituvat nii tugevat idealistlikku vee- net. Ta pole küll julge, kuid aus ja ilma vähemagi edevuse ja ambitsioonita, vägagi tagasihoidlik ja sealjuures heasüdamlik ja sõbralik. Omab kahtlemata organiseerimisvõimet ja järjekindlust, kuid pole suuteline midagi suuremat ette võtma ilma mõne juhtivama tüübi mõjutuseta. Vaatamata rahvuslikule-kodanlikule veendele vasakpoolsete kalduvustega.

Parteiliselt on ta "legalist", kuid väga heas vahekorras ka kõikide teistega, vist seetõttu, et ta ambitsiooni puudusel kellelegi kardetavaks ei saa kujuneda ja kõigile vajalik on. Eriti võiks mainida tema "radikaalide" usaldusmehe seisundit "legalistide" parteis. Rootsis on ta praegu veel kahtlemata sisseelamata ja ilma "suuremate suheteta". Konkreetse tegevuses ja programmi poolest käib ta Laiu kannul ja on viimase heaks abijõuks. Margist võib oodata Soomes käimist, Eestisse ta vaevalt tuleb. Üldiselt ehkki mitte juht, on Mark kõigega kursis.

Oma lootustes ja veenetes pettudes on Mark esimene, kes sooviks ehk Eestisse taga-

si tulla, kui teda siis võimalik ümber veenda on. Vastasel korral hangib omale tagasihoidliku kohakese, mis temal võimaldab elada oma vähenõudlikku elu.

9) Maandi (18) – Kolmekümnendates aastates noorema generatsiooni poliitik. Jurist, akadeemilise kuuluvusega EÜS Põhjala'sse. Oli Rahvuskomitee liige ja põgenes septembris 1944 Rootsi. Olen temaga tuttav, kuid pean ütlema, et ei tunne teda. Silma ta millegagi ei paistnud ja tema reputatsioonist pole ma midagi kuulnud.

Üldiselt jätab mulje nooremast, teatava auahnusega endast heal arvamusel olevast tüübist, kellel on tahtmist poliitilist karjääri teha. Selle õnnestumisel küpseb niisugustest tüüpidest keskpärane "tegelinski". Paistab olevat natukene kitsa silmaringiga, mugav, napsuvõtja mees, rohkem targutaja kui tegija. Võib olla päris hea ärimees ja naiste suhtes mitte just ükskõikne.

Parteiliselt saab Rootsis oma positsiooni tõttu Rahvuskomitees kindlasti kuuluma "legalistide" kilda ja võib nende seas konkurentsi puuduse tõttu kujuneda päris keskpäraseks (19) tegelaseks. Igal juhul ei saa temast juhti ja poliitiliselt liigub ta enamuse sõiduvees. Vaevalt ta mõne reaalse sammuga maha saab. Pettumused tema peale hingeliselt eriti raskelt mõjuda ei saa, kuna ta on selleks liiga paksu nahaga, mille all veel lisaks päris sooliidne rasvakord. Kui poliitiliselt peaks olude tõttu läbi põlema, siis leiab omale tegevuse äri alal.

10) Kuslap (20) – Kolmekümnendates aastates mees, akadeemilise kuuluvusega EÜS Põhjala'sse. Tegeles kunagi kultuurfilmi alal. Erilist poliitilist aktiivsust pole üles näidanud. 1944. a augustis oli ühenduses Rahvuskomiteega, käies selle ülesandel kord illegaalselt Rootsis. Septembris 1944 põgenes Rootsi.

Iseloomult on Kuslap mõistlik ja intelligentne mees, sealjuures aus ja julge ning tagasihoidlik, ilma ambitsioonideta, kes on ka energiline organisaator, kuid ilma isikliku algatusvõimeta ja oskab ühtlasi lugu pidada mugavusest ja naistest.

Poliitiliselt kuulub Kuslap "legalistide" hulka, kuid saab vaevalt silma torkama poliitiseerijate tegelaste seas. Tema suhted teiste parteidega pole samuti halvad, sõltudes vist sellest, et teda ei huvita tegelasena esiletükkimine ja seepärast pole keegi tema peale kade. Kui aga üles kerkib mingi reaalne üritus, kus midagi konkreetset tuleb teha, siis on Kuslap selle peale sobiv mees. Ma ei imestaks, kui kuuleksin veel tulevikus tema nime seoses mingi ettevõttega Eesti NSV pinnal.

Sealjuures peab aga mainima, et ta avanüüride peale välja ei lähe, vaid ainult siis midagi teeb, kui asjal tema veende kohaselt mõtet on. Vastasel korral ta poliitikaga üldse tegemist ei tee ja on seda sorti isik, kes kõikjal läbi lüüa suudab.

11) Neuhaus (21) – Isiklikult ei tunne, olen temast ainult pealiskaudselt kuulnud. Ta on vanema generatsiooni äritegelane laevanduse alal. Saksa okupatsiooni ajal elas pikemat aega Helsingis, kuid siirdus 1944. aastal sealt Stockholm.

Neuhaus, olles väga heas majanduslikus seisukorras, toetab rahaliselt rahvuslikke tegelasi. Nähtavasti tasuks selle eest osutatakse temale seda au pääseda kitsamatesse ja "kõrgematesse" poliitilistesse ringidesse, mis on tema palavaks sooviks ja ambitsiooniks. Praegu finantseerib ta kuuldavasti "legaliste", kuna nende hulgas on kõige "nimekamad" tegelased.

Millal see ärimees arusaamisele jõuab, et selline kapitali paigutus end ära ei tasu ja finantseerimisest loobub, on minul raske ütelda, kuna ma tema iseloomu küllaldaselt ei tunne. Arvatavasti toimub see siis, kui temale pakutav "au" oma aupaiste kaotab.

12) Scheel, Klaus (22) – Minule isiklikult tundmata suurus, kellest ka väga vähe kuulnud olen. Endine Tallinna pankur, kes juba mitmed aastad Rootsis elab. Missugune on tema majanduslik seisukord praegu, ma ei tea, kuid arvatavasti pole see just mitte halb.

Ka Scheel on ühenduses "legalistidega", esmajoones Reiga. Kas ta "legaliste" ka otseselt majanduslikult toetab või ise koguni po-

liitlasi ambitsioone omab, ma ei tea, kuid minule paistab, et ta kasutab "legaliste" rohkem ärilisteks operatsioonideks nende sildi all, mille puhaskasust siis teatav protsent ka neile läheb.

II "Radikaalid"

13) Ots, Jaan (23) – Kolmekümnendates aastates mulk, akadeemiliselt EÜS Põhjala's. Oli omal ajal aktiivne üliõpilaskonna tegelane Üliõpilasseltside Liidu poolel, kust momendist peale võib lugeda tema poliitilise tegevuse algust. Olles demokraatliku liberalismi eestvõitleja anglomaan, oli teravas opositsioonis Pätsi režiimiga, millele veel praegugi andestada ei suuda. Oli ajakirja Akadeemia toimetaja, mis oli liberaaldemokraatide soliidseim häälekandja.

1940/41 aastal mõlgutas pörandaaluseid mõtteid, kuulas jonnaka järjekindlusega inglise raadiot ja käis Tartu kohvikutes vaidlemas. Saksa okupatsiooni ajal hakkas jõudma konkreetsema pörandaaluse tegevuseni ja tundes vajadust vabama õhkkonna järele, põgenes 1943. aasta algul Soome kaudu Rootsi.

Seal hakkas energiliselt poliitilisel alal tegutsema, sõltudes vähe teistest pagulastest ja ajades oma kindlat joont, mis seisis totaalse ja range demokraatia taotluses, millele vajaduse korral ohverdada kõik kodanliku vabariigi juriidilise jatku esindajad, kui neis vähegi leidub autoritaarseid või fašistlikke suumeid, nagu korporandid, isamaaliitlased, sakslastega natukenegi koostöötavad jne – ühe sõnaga (Otsa sõnaga): "quislingud". Seda selleks, et võita poolehoidu lääne demokraatiaste seas, kelle abiga lootis restaureerida uue Eesti kodanliku vabariigi.

Kodumaal pidas Ots sidet Kulliga, Rootsis sõlmis suhteid Inglise, Ameerika ja Rootsi tegelastega, nende seas ka luuretega.

Ots on fanaatiline idealist, tugeva auahnuuse annusega ja põhiliselt aus, ehkki viimasel ajal kasvaval määral tarvitab ka taktikalist valet. Kõva tahtejõuga, järjekindel, isegi jonnakas, kahtlemata ka organisaator, kuid ainult suurtes joontes, mis omane tema laiale

mulgilikule žestile; pisiasjades seevastu üsna pealiskaudne. Mõistuse poolest päris intelligentne ja avara poliitilise pilguga, ehkki oma fanaatilisuse tõttu ainult ühes suunas ja sageli seega ebareaalne. Üldiselt diktaatorliku kalduvusega idealistliku, fanaatilise, suure joonega võitleja-juhi tüüp, kes sellest võitlusest äärmist naudingut tunneb, ilma milleta ta isegi elada ei saa. Seega oma iseloomult huvitavalt paradoksaalne oma ilmavaatele.

Ta on aktiivseim "radikaal", olles nende juht, kui ta mitte oma iseloomu tõttu isegi oma mõttekaaslastega sageli tülli ei satuks. Mis siis veel rääkida tema vahekorrast "legalistidega" ehk koguni "konservatiividega" – "quislingutega"! See ei tähenda muidugi, et ta nendega üldse läbi ei käiks – hoopis vastupidi, ta katsub neid jõudumööda omaks otstarbeks ära kasutada ja toimib tõenäoliselt samuti "militaristidega", kellega tal seni ainult vähe kokupuuteid on olnud. Diplomaatiliselt paenduv on ta omas läbikäimises välismaalastega.

Seni kuni Ots usub lääne demokraatiat abi võimalustesse võitluses Nõukogude Liidu vastu, ta jätkab võitlust. Sealjuures võib temalt oodata kõiki võimalikke üritusi, mille edu aga sõltub sellest, missuguseid läbiviijaid Ots suudab leida, sest tema ise organiseerib ainult suurtes joontes ja tema ettevõtete üksikasjalik ettevalmistus ja läbiviimine on tema abiliste mure, kelle valikus tal sageli palju õnne (või oleks õigem öelda: oskust) ei ole. Tema ise keskusest üksikürituste jaoks kuhugi ei liigu, pidades oma kohalejäämist niivõrd tähtsaks.

14) Ratiste (24) – Pisikene, ümarik, umbes 40-aastane endise Eesti sõjaväe kolonel, terava ninaga. Läks 1944. aasta alguses Varma kutsel salaja Soome, et seal etendada sõjalise nõuandja osa Varma juures. Samuti oli seal kontaktis ka Pitkaga (25), kes sel ajal Varmaga koos töötas. Mõne kuu pärast ära nähes, et end Soomes mugavalt ja huvitavalt elatada ei saa, läks Rootsi, et seal üritada koostöö võimalusi poolakatega ja olla sõjaliseks eksperdiksi sealsetele eesti pagulastegelastele. Rootsis asus lähedasse koostöösse Otsaga.

Ratiste on keskpärase mõistusega ja kül-

lalt selge poliitilise pilguga, et kasutada olukorda mugavaks äraelamiseks. Sealjuures laisk, süsteemita ja järjekindluseta, kergesti mõjutatav, organiseerimisvõimetu, üldse nõrga tahtejõuga, millele lisaks tal pealegi puudub kogemus diplomaatiliseks ja luureliseks tegevuseks. Lõpuks veel suur mugavuse armastaja, aravõitu, auahnuseta ja natukene valelik mees.

Kokkuvõttes sellele väikesele mehele meeldib elada mugavalt, mitte end tülitada vaevanõudvate ülesannetega ja sealjuures tuttav olla ja läbi käia huvitavate, nimekate ja positsiooniga tegelastega, eriti veel kui need temale majanduslikult mugavusi võimaldavad. Tasuks kõige selle eest on ta valmis olema kas või agendiks.

Ehkki konkurentsi puudusel Ratiste on sõjaliseks nõuandjaks politiseerivale pagulastegelaste kogule, mis peamiselt koosneb "legalistidest", tuleb teda tema väga läheda koostöö tõttu Otsaga lugeda "radikaalide" hulka kuuluvaks. Poliitiliselt on ta seega Otsa mõju all.

Pagulaste, eriti Otsa konkreetsetest samudest ja ettevõtetest on Ratiste alati informeeritud. Ametlikult võtab ta nendest osa, tegelikult kujuneb see temapoolseks asjadega vassimiseks. Kardetav ta ei ole, kasulik võib olla informatsiooni mõttes.

Poliitilise olukorra muutudes Ratiste praegusele taktikale ebasoodsamaks satub ta häta, millest väljapääsemiseks on valmis kõigest kinni haarama, mis ei too liiga palju isiklikku tuli ja riski.

15) Ronimois, Ernst (26) – Kolmekümnendates aastates noorema generatsiooni andekas majandusteadlane. Akadeemiliselt kuulub EÜS-i. Õppinud Inglismaal ja Ameerikas, Rockefelleri stipendiaat. Oli 1941. aastani Tartu ülikooli õppejõuks. Saksa okupatsiooni ajal töötas statistikaametis. Sellest ajast alustas ta poliitilise tegevusega, olles lähedalt seotud Otsaga. Ta tegi katsed inglaste ja ameeriklaste kaudu Nõukogude Liidust välja nõuda sinna sattunud paremaid demokraatlikke eesti riigitegelasi. 1942. aastal põgenes Soome ja sealt edasi Rootsi. Seal leidis, et olukord oli tema

poliitiliste kavade taotluseks väljavaateta ja et teised pagulastegelased tallasid ainult tühja tuult. Seepärast loobus mõneks ajaks poliitikast ja tegi teaduslikku tööd. 1944. aastal aktiveerus uuesti ja tegutses ühes teistega rahvusliku koalitsioonirinde loomiseks eesti kodanlik-demokraatsetest jõududest. Käis sel otstarbel kaks korda Soomes.

Ronimois on kõrge intellektiga ja avara silmaringiga, mitte mõjutatav, tahtejõuline organisator. Põhimõtetest ja veenetest kindlipidav, aus, poliitilise auahnuseta, vajaduse korral julge mees. Kokkuvõttes: väärtuslikkude omadustega teadlane, kellele poliitika on vastumeelt, kuid kes mõnikord leiab oma kohuse olevat sellest juhtivalt osa võtta.

Oma inglise orientatsioonist (sest talle meeldib inglise elustiil) tuletatud põhimõtelt on Ronimois "radikaal", ehkki sõltumatu ja ise sealjuures ainult ajuti aktiveerudes. Seetõttu pole tema vahekorrad aktiivsete radikaalidega mitte kõige paremad. Teiste voolude esindajatega ta ei tülitse, kuna ta nendega ei konkureeri ja ei intrigeeri. Väga soliidseid suhteid omab ta inglaste ja ameeriklastega.

Ronimoisist võib oodata palju, kui ta leiab tegutsemise oma kohuse olevat, sest ta töötab tõhusalt. Kui ta aga leiab, et võitlusel pole mõtet ja väljavaateid, siis tõmbub ta poliitikast tagasi oma teadusliku töö juurde.

16) Oras, Ants (27) – Neljakümnendates aastates filoloog, õppinud Oxfordis. Kuni 1942. aastani inglise kirjanduse professor Tartu ülikoolis. Tuntud kuju Tartu kohvikutes sellest ajast. 1943. aastal põgenes ühes Otsaga Rootsi, kus leidis teenistust USA saatkonnas. Tegi mitu tagajärjetut üritust Inglismaale pääsemise loa saamiseks.

Oras on sajabrotsendilise inglise orientatsiooniga, aus ja intelligentne hajameelse professori tüüp, ebapraktiline ja eluvõõras teoreetik. Muidu huvitav ja armastusväärne seltskonnainimene ja jutukaaslane.

Mentaliteedilt kuulub täiesti "radikaalide" hulka, olles tihedas koostöös ja sõpruses Otsaga. Kui teadlane ka teiste poolt hinnatud, keda võib kasutada propaganda tegemiseks. Kui poliitik on Oras saamatu ja eluvõõras ja

teda võetakse teiste poolt kergelt. Ta omab muidugi häid sidemeid inglaste ja ameeriklastega, aga samuti rootslastega. Olgugi et tal võimalik oleks tulevikus Inglismaale pääseda ja sinna jääda, kujuneb see temale kui rahvuslasele hingeliselt raskeks. Temast kujuneb sel juhul tavaline emigreerunud professori tüüp, eluvõõras, mineviku mälestustes elav, teoreetiline teadlane, kes omades kirjutustes ja esinemistes omi vaenlasi rahule ei jäta.

17) Martinoff (28) – Väikene, alati kitsa kraega kolmekümnendates aastates arstiteadlane. Akadeemiliselt kuulub EÜS Põhjala'sse. Oli omal ajal kuulsa professor Puusese (29) assistent. Omal erialal – närvihaigused – hinnatud spetsialist ja teadlane. Rockefelleri stipendiaat. Saksa okupatsiooni ajal praktiseeris Tartus, kust 1944. aasta algul ähvardava mobilisatsiooni eest põgenes Soome. Oli seal muuseas Helsingi nn Eesti intelligentide klubi presidendiks. See klubi käis koos poliitiliste vaidluste pidamiseks ja kritiseeris tugevalt Varma tegevust, olles mõjutatud Vellneri poolt. Martinoff klubi presidendiks saades tahtis selle muuta rohkem kohvijoomise, malemängimise ja muu närvirahustuse kohaks, selle asemel, et seal politiseerimisega närve rikku da – närviarstlik samm. Juba kevadel 1944 oli Martinoffil kutse ühelt tuntud Rootsi professorilt tulla tema juurde assistendiks. Seepärast eeldan, et ta nüüd Rootsis viibib.

Martinoff on väga intelligentne, avara silmaringiga ja mugav teadlane, kes on tegelikult üsna arg, eriti naiste suhtes. Omas edevuses püüab ta seda omadust varjata, pugedes ükskõiksuse maski taha, sealjuures aga püüab väga end huvitavaks teha, selleks näideldes ekstravagantse ja tsüünilise universaalse kuju. On aga väljaspool oma eriala ainult suur diletant. Omab sealjuures ka poliitilist ambitsiooni, kuid hästi teades, et keegi teda naljalt pikemat aega tõsiselt ei võta, ei julge seda otseses tegevuses rahuldada, vaid serveerib oma poliitilisi taotlusi ekstravagantsuse ja nalja sousti all, mis talle võimaluse annab alati ilma blamaazita taganeda, sinna juurde nagu tehes, nagu ei sobiks ju temataolisele üliinimesele niisuguse rumalusega nagu poliitika

üldse tõsiselt tegeleda. Kõige selle juures on ta heasüdamlik ja abivalmis poiss.

Mainin teda "radikaalina" seepärast, et ta oma orientatsioonilt sellele voolule kõige lähemal seisab, olles lähedases vahekorras Ronimois'iga. Aktiivsete "radikaalidega" pole tema vahekord kuigi hea, sama on kehtiv ka "legalistide" kohta. Esimesi peab ta piiratud anglomaanideks, viimaseid naiivseteks rahvuslasteks. "Konservatiivide" seast on tal mõningaid isiklikke sõpru ja üksvahe kaldus ta praktikas kõige rohkem "militaristide" poole, so Vellner ja Talpak (30). Üldiselt on ta mitteparteilise iseloomuga realist, kes, ehkki sisemiselt rahvuslane, omas pikaajalises poosis tahab olla kosmopoliit. Poliitilisel alal ta midagi tõsist ette ei võta, lõbu valmistab temale mõni ekstravagantne nali, mida ta teiste kuulul võib teha.

On oodata, et ta peatselt Ameerikasse siirdub, kus, nagu ta ütleb, "inimese meele elada saab".

(järgneb)

MÄRKUSED

1. August Rei (22.03.1886–29.03.1963) – sündis Pilstveres Viljandimaal õpetaja pojana, õppis Tartu Aleksandri Gümnaasiumis ja Novgorodis, aastatel 1904–05 ja 1907–11 St Peterburgi ülikooli õigusteaduskonnas. 1912–13 teenis Vene sõjaväes, kus oli ka I ilmasõja aastail, 1913 tegutses Viljandis mõnda aega advokaadina. 1917 ja 1919 Tallinnas ajalehe Sotsiaaldemokraat peatoimetaja, 1918–19 Eesti Ajutise Valitsuse töö- ja hoolekandeminister, 1919–20 Asutava Kogu liige ja esimees. Kõigi riigikogude liige ja II RK esimees, al 1927 ajalehe Rahva Sõna peatoimetajaid, 1928–29 riigivanem, vaheaegadel tegutsenud ka advokatuuris. Noorena osales radikaalsetes õpilasingides, üliõpilaseks 1905. a määramiseks nii Tartus kui ka Tallinnas. Oli Eesti rahvuslike väeosade organiseerijaid ja Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee abiesimees 1917. a, Eesti sotsiaaldemokraatliku tööliste partei asutajaid ja keskkomitee liige aastast 1917, Eesti delegatsiooni juht Eesti-Läti piirikomisjonis 1923–25 ning ka Rahvasteliidu täiskogu koosolekuil Genfis. Avaldanud kultuuri- ja poliitikaalaseid raamatuid ning tõlkeid; koguteose "Ääsi tules" I-II kaastöötajaid 1908–10. (Eesti avalikud tegelased. Eluloolisi andmeid. Toim R. Kleis. Tartu, Eesti Kirjanduse Selts, 1932, lk 266; edaspidi EAT ja lk nr). 1932–33 välisminister, 1934 kandideeris riigivanema e sisuliselt presidendi kohale koos K. Pätsi, J. Laidoneri ja A. Larkaga, toetusallkirju kogus aga julgelt kõige vähem. 1936–37 välisministri abi, 1938–40 saadik Moskvast, 1940 suvel kamandati Eestisse tagasi, tema aga põgenes Riia kaudu Rootsi. 1944 koostatud nn Tiefsi valitsuses nähti Reile kui EVR liikmele ette välisministri koht, ise Eestisse ei tulnud, kuigi EE väitel põgenes ta Rootsi alles 1944. 1945–63 EV eksiilvalitsuse peaminister presidendi ülesannetes, 1946–49 Eesti Rahvusfondi esimees, 1947–63 Eesti Rahvusnõukogu esimees. Valiti Balti riike esindama mitmetel Euroopas toimunud rahvusvahelistel konverentsidel, avaldanud lehtedes hulgaliselt poliitilise sisuga kirjutisi (ka A. Reiali nime all), Hellati mainitud ja Rootsis enne 1945. a avaldatud brošüüre aga vähemasti TÜ raamatukogus ei leidu. Vabadusristi III liigi I järk. Suri Stockholmis (Eesti Entsüklopeedia, 8. Tln, Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1995, lk 81; edaspidi EE, kõite ja lk nr). Rootsi ajast veel: 1944. a maist Eesti Komitee Rootsis liige, 1956. a seisuga Eesti Rahvusfondi esinduskogu liige, Eesti Rahvusnõukogu väliskomisjoni ja parlamendiliikmete grupi esimees, Euroopa Liikumise Eesti Rahvuskomitee esimees ja selle esindaja Euroopa

Liikumise Rahvusvahelises Komitees, kuulus ka Eesti Eksiljuristide Komitee Rootsis juhatusse ning 1944 ajalehe Teataja kaastöölise hulka. (Besti kroonika 1957. Esimene aastakäik. Stockholm, EMP, 1956, lk 99, 115, 118, 120-121, 145; edaspidi EK ja lk nr)

2) Therese Rei (16.08.1891 St Peterburg – 30.05.1976 Stockholm) oli August Rei karjäärilimuline proua, kes meest aina tagant sundinud (Albert Üksip. Mälestused. Tln, Eesti Raamat, 1975, lk 222). Elo Tuglas kuulis tema laulmist 16.03.1931 Estonias toimunud kontserdil, tämber olnud pehme ja õrn, aga tehnikat veel vähe, meenutanud rohkem kooliplika esinemist. Muidu paistis lihtsa ja haritud inimesena (Elo Tuglas, Tartu päevik 1928-1941. Tln, Faatum, 1996, lk 56-57). 21.06.1940 viibis Kadrioru lossis ja jälgis meeltavaldavat seltskonda, tundes revolutsioonilistes töölistes nende laulmise järgi ära punaarmeeelased – repertuaar olnud niivõrd värske, et seda ei pruugitud isegi Venemaal mujal kui sõjaväes (Elmar Tambek, Tõus ja mõõn. Mälestusi kodumaalt. Esimene raamat. 2. tr Tln, Olion, 1992, lk 237).

3) Niquees – tegelikult Michel Edouard Nicaise, Belgia konsul Tallinnas 1923–35. (andmed Eero Medijaiselt)

4) Klaus Scheel – vt eespool nr 12 ja märkus nr 22.

5) Rudolf Penno (12.05.1896–25.11.1951) – sündis Ristamäe külas Undla vallas Virumaal talupidajate peres, vanemad Jüri Penno ja Pauline Schrotman. 1922 abiellus Alma Trubokiga. 1906–09 õppis Hulja külakoolis, 1909–12 Liiguste ministeeriumikoolis, 1912 Rakvere linnakoolis, 1912–16 Rakvere õpetajate seminaris, 1917 lõpetas lipnikuna Vladimiri sõjakooli Petrogradis. 1916–18 osales I maailmasõjas, 1918–20 Vabadussõjas, 1919 sai nooremleitnandiks. 1920–21 õpetas Kadrinas, Neerutis ja Liigustes, al 1921 Pajuvälja talupidaja Undla vallas Virumaal. Asutajaid ja juhatuse liige kinnituseltsis "Talu" alates 1923, Põllupidajate Ühispangas alates 1925 ja Masinatarvitamise Ühistute Liidus samast aastast, 1929–31 Ühistegelise Liidu juhatuse liige, kuulunud Eesti Rahvapanga nõukogusse al 1929, Põllumajandusliidu juhatuse 1923–30 ja nõukogusse al 1922, Eesti Maapanga ja Pikalaenu Panga nõukogusse asutamisest saadik (EAT, 232). Osales asunike ja riigirentnike liikumise algatamises ja nende kongresside korraldamises, kuulunud mh ka spordiseltsi Kalev ja Eesti Haridusliidu juhatusse. 1925–30 kuukirja Uus Talu vastutav toimetaja, 1930–34 Viru maavolikogu esimees. II-V Riigikogu liige ja asunike rühma esimees, III-V RK abiesimees, I Riigivolikogu liige ja al 1939. a selle abiesimees. 1944. a põgenes

Soome kaudu Rootsi, EVR liikmena nimetati ta Tiefs valitsuse kaubandus- ja tööstusministriks ikkagi. Suri Stockholmis (EE 7-249). Pakutud on teistsuguseid kuupäevi: sünd 13.05, suri 24.11 (EK, 15). Eesti Komitee Rootsis asutajaliige, 30.05.1944 valiti selle juhatuse esimeheks, 1945. a palus end aga isiklikel põhjustel ametist vabastada. 1946. a oli Eesti Rahvusfondi juhatuse liige, 1945. a taaselusutati Rootsis tema algatusel Ühinenud Põllumeeste ja Väikemaapidajate Kogude tegevus. 1944. a kuulus ajalehe Teataja kaastöölise hulka. (EK, 99, 101, 111, 124, 145)

6) Rahvuskomitee – 1944. a Tallinnas tegutsenud Eesti Vabariigi Rahvuskomitee ehk EVR; vt ka eelmised Hellati käsitlused, nt Tuna, nr 1, 1998, lk 140, märkus 44.

7) Johannes Sikkar (15.10.1897–22.08.1960) – sündis Tartumaal Saadjärve vallas Kõnnu külas, isa Hans Sikkar oli kandikohapidaja. 1918. a lõpetas Tartu Kommertsikooli, seejärel võitles Vabadussõjas, 1920. a asus TÜ-s matemaatikat õppima, põhjalikumalt aga majandust 1929–1936, mille lõpetas *cum laude*. EÜS liige. Al 1921 pidas Visustis (Järvamaal Koeru läh, al 1976 Kapu) autasutalu. 1928–36 Tapa eksporttapamaja juhataja, 1930–36 Eesti Piimaühingute Liidu esimees, al 1937 keemiatööstuse AS "Kemaks" ärijuht Tallinnas. III ja IV Riigikogus esindas Asunike Koondist, V RK-s Põllumeeste Kogusid. 1944 EVR liige, põgenes Rootsi, kus oli EV eksilvalitsuse peaministri asetäitja 1953–60. Suri Stockholmis (Album Academicum Universitatis Tartuensis 1918–1944. II, lk 50, nr 658; edaspidi AA, kd, lk ja nr). Eesti Komitee Rootsis Asemike Kogu liige, 1955 kuulus Eesti Rahvusnõukogu presiidiumisse ja parlamendiliikmete gruppi mõlema abiesimehena. Euroopa Liikumise Eesti Rahvuskomitee II abiesimees, Ühinenud Põllumeeste ja Väikemaapidajate Kogude juhatuse esimees. 1944. a aitas kaasa ajalehe Teataja töödele. (EK, 104, 119-121, 124, 145)

8) Heinrich Laretei (4.01.1892–3.04.1973) – sündis Kaarli vallas Viljandimaal – vanemad kingsepp Hans Laretei ja Ano. 1903–13 õppis Pärnu gümnaasiumis, 1920–23 TÜ õigusteaduskonnas. Teenis Vene sõjaväes al 1913, lipnikuks sai 1914, osales I maailmasõjas ja Vabadussõjas. 1918 oli Kaitseliidu Narva osakonna ülemaks, formeeris suurtükiväe tagavaradivisjoni ja oli selle ülem, 1920. a läks kapteni auastmes reservi. 1917–18 Eesti sõjaväelaste keskkomitee juhataja Peterburis ja sealse Eesti Komitee sekretär, II RK liige demobiliseeritud sõjaväelaste liidu esindajana. 1925–26 algul põllutöömister ja seejärel siseminister, 1926–31 EV saadik Moskvas ja Kaunases, al 1931 välisministeeriumi poliitilise osakonna juhataja.

(EAT, 144–145). Teistel andmetel sündis Õisus, töötanud ka Postimehe toimetuses, 1933–36 välisministri abi, 1936–40 saadik Rootsis. 1940. a keeldus Eestisse tagasi tulemast ja mõisteti selle eest tagaselja surma. Töötas aednikuna, oli Rootsi eestlaste esinduse tegelasi ja ajakirja Rahvuslik Kontakt toimetajaid. Vabadusristi II liigi 3. järk. (EE 5-408) 1944. a mais sai Eesti Komitee Rootsis liikmeks, al 1945 oli ka selle pagulasküsimuste komisjoni liige. 23.08.1946 valiti Eesti Rahvusfondi esimeeste hulka. A/S Eesti Maja vanematekogu liige, Juhan Aaviku koori auliige, Stockholmi Eesti Tenniseklubi vanima liikmena mängis 1956 suvel klubi uue tenniseväljaku avakohtumisel. 1956 kuulus ajalehe Välis-Eesti toimetusse. (EK, 99, 103, 111, 128, 132, 141, 145). Suri Stockholmis.

9) Nikolai Kaasik – vt allpool, nr 19 ja Tuna, nr 1, 1998, lk 140–141, märkus 45. Lisaks: kuulus Balti Humanistliku Ühingu nõukogusse ning oli ka Välis-Eesti Maleliidu auliige. (EK, 79, 116)

10) Richard Övel – vt nr 23 ja märkus 43.

11) Aleksander Varma (22.06.1890–23.12.1970) – õigusteadlane, sündis Kõnnu valla Viinistu küla Hindreku talus Harjumaal talupidajast kalamehe peres, vanemad Johannes Varma ja Eliisabet Piibemann, abielus Anna Pulkiga (1918–27), al 1931 Marta Alepiga. 1905 lõpetas Kõnnu ministeeriumikooli, 1910–12 õppis Käsmu merekoolis (omandas lähisõidu-tüürimehe kutse) ja 1913–14 Narva merekoolis, sooritas Riias kaugesõidukapteni eksami. 1916 omandas mereväelipniku astme, 1925. a sai alalisväge ohvitseriks (küpsuseksam Tallinnas 1920). 1920–24 õppis TÜ õigusteaduskonnas, mille lõpetas I järgu diplomiga, *mag jur* 1928. 1907–14 kaubalaevadel kütja, madrus, pootsman ja tüürimees, 1914–18 teenis Vene sõjalaevastikus, 1918–19 Eesti mereosakonna kantsleijuhataja, 1919–20 merejõudude staabiülema abi ja staabiülem, kuni 1924 staabis jusriskonsult ja sõjalaeva Mardus komandör. 1924–26 kaitseministeeriumi juriskonsuldi abi ja kodifikaator, seejärel lahkus kapten-majorina kaitseväge teenistusest. 1926–27 välisministeeriumi juriidilise büroo juhataja, 1927–31 administratiivosakonna juhataja. Sõjaliste teenete eest saanud Vabadusristi I liigi 3. järgu ja tasuta maad. (EAT, 371–372). 1931–33 saatkonnanounik Moskvas, 1933–38 peakonsul Leningradis, 1938–39 saadik Leedus (Kaunases), 1939–44 saadik Soomes, kust soomlaste nõudel lahkuma pidi ja Rootsi siirdus. Oli juhtivalt tegev pagulasorganisatsioonides ja Eesti eksiilvalitsuses (1963–70 peaminister presidendil ülesannetes), avaldanud hulgaliselt artikleid koguteostes ja ajakirjanduses, tuntud ka kunstikogujana. Suri Stockholmis. (EE 10-230). Eesti Komitee Rootsis Asemike Kogu, Välis-

toimkonna ja pagulasküsimuste komisjoni liige 1945, Eesti Rahvusfondi juhatuse liige 1946. 1950ndate keskel Eesti Rahvusfondi esinduskogu liige, Kultuuri Vabaduse Kongressi Eesti Koondise esimees, Euroopa Liikumise Eesti Rahvuskomitee abiesimees ja selle esindaja Euroopa Liikumise Rahvusvahelises Komitees, Eesti Rahvusnõukogu presiidiumi abiesimees. Eesti Liberaaldemokraatliku Koondise abiesimees, kuulus Eesti Eksiljuriistide Komitee Rootsis juhatusse ning ka Rootsi-Eesti Õpperaamatufondi juhatusse 1956, samal aastal veel ajalehe Teataja toimetuse kolleegiumi. (EK, 102-104, 107, 111, 115, 119-121, 123, 145)

12) Harald Vellner – vt nr 24 ja märkus 45.

13) August Johannes Schmidt (Torma) (19.02.1895–12.03.1971) – sündis Voltveti vallas Pärnumaal, vanemad Jaan Schmidt ja Elvine Marie Grünberg, al 1922 abielus Alice Tannebaumiga. 1903–06 õppis Voltveti valla- ja ministeeriumikoolis, 1906–14 Pärnu gümnaasiumis, 1914–16 Petrogradi ülikooli ajaloo-keeleteaduskonnas, 1928 lõpetas TÜ õigusteaduskonna. 1916–17 teenis ohvitserina I maailmasõjas Galiitsia rindel, sai juulis 1917 raskesti haavata ja sattus Austriasse sõjavangi. 1918 Taanis ravil, 1918–19 ametis inglise Põhja korpuse staabis Arhangelskis. 1919–21 Leedus Eesti sõjaväelise ja 1921–23 EV diplomaatilise esindajana. 1923–27 välisministeeriumi poliitilise osakonna juhataja, seejuures Eesti *charge d'affaires* Pariisis ja Brüsselis (1924–25) ning saatkonnanounik Moskvas (1926). 1927–31 välisministri abi, al 1931 EV saadik Roomas ja Bernis ning alaline esindaja Rahvasteliidus. Eesti leegioni asutajaid ja EV esinduse loojaid Arhangelskis 1919, osalenud delegaadina Rahvasteliidu täiskogu istungeil ja rahvusvahelistel konverentsidel 1923–31, al 1930 Rahvusvahelise diplomaatilise akadeemia liige. (EAT, 296–297). 1931–34 saadik Roomas ja Bernis, edasi nimetati saadikuks Inglismaale, kus säilitas *de iure* tunnustuse ka Nõukogude okupatsiooni ajal Eestis, saatkonda ei suletud. Vabadusristi I liigi 3. järk. Suri Londonis. (EE, 9–485). Inglismaa Eestlaste Ühingu mõtte algataja, tema eestvõttel kutsuti Londonis 11.11.1947 kokku selle ajutise juhatuse esimene koosolek. Eesti Abistamise Komitee Londonis liige, Londoni Eesti Seltsi auliige. Osalenud PEN-klubide kongressidel ja esinenud ettekangetega eesti kirjandusest; Dublini kongressil 1953 viis läbi ettepaneku UNESCOle saamaks toetust väike-rahvaste kirjandusteoste tõlkimiseks inglise keelde, mis võimaldaks väljaandmist läänes. (EK, 59, 63–64, 134–135). 1950ndate algul oli ühte meelt Alfons Rebasega: lähiaastatel on sõja puhkemine ebatõenäoline, seepärast tuleks Eesti metsavendadel hoiduda aktiivsest tegevusest, et vältida edasi-

si repressioone (Mart Laar. Metsavennad. Tln, AS "Helmet Raja & Co", 1993, lk 193).

14) Erik Laid (kuni 1922 Ostrov) (30.11.1904–15.09.1961) – sündis Meeri mõisas Tartumaal, vanemad mõisavalitseja Jaan Ostrov ja Selma Koch. 1918–22 õppis Tartu reaalkoolis, 1922–27 TÜ filosoofiateaduskonnas, mille lõpetas mag phil astmega muinasteaduse alal. 1927–29 TÜ muinasteaduse stipendiaat, al 1931 ka etnograafia stipendium; töötas ses liinis Tartus, Helsingis ja Venemaal. 1930 sai õppeülesande täitjaks TÜ juures. Tegutsenud ÕESis, Eesti Kultuuri Sõprade Koondises, jm. Avaldanud töö "Eesti muinaslinnad" (1923) ja selle uuema variandi koguteoses "Kodumaa muistsed pelgupaigad" (1925), lisaks erialalisi kirjutisi kodu- ja välismaal. (EAT, 140). 1934 Rootsi Balti Instituudi stipendiaat Stockholmis, dr phil. 1954. 1936–40 Eesti muinsuskaitseinspektor, al 1941 Eesti Rahva Muuseumi direktori kohusetäitja. Põgenes 1943 Soome, töötas seal juhtivalt Eesti Büroos. Al 1944 Rootsis, osales eesti rahvuslikes (Eesti Komitee) ja teaduslikes organisatsioonides. 1947–61 riiklik stipendiaat Põhja Muuseumis ja Stockholmi ülikoolis. Toimetas kogumiku "Tartu Ülikool sõnas ja pildis" (1932), oli Rootsi etnograafia atlase (1957) toimetuse sekretär. Hukkus liiklusõnnetusel Västmanlandis. (EE 5-379). EVR liikmena 1944 määrati selle välismaist tegevust organiseerima (Laar, lk 37). Kuulus Eesti Komitee Rootsis juhatusse, samuti selle pagulasküsimuste komisjoni juhatusse 1945 ning oli komitee koolitoimkonna liige 1956. Eesti Rahvusnõukogu presiidiumi abiesimees 1955, Eesti Rahvusfondi juhatus liige 1946, selle esinduskogu ja kirjastustoiimkonna liige 1956. Vabariikliku Ühingu esimees. (EK, 99, 103–104, 106, 111, 114–115, 123).

15) Ernst Kull – vt eelmised osad: Tuna, nr 1, 1998, lk 140, märkus 44; Tuna, nr 1, 1999, lk 140 märkus 70.

16) Heinrich Mark (s 1.10.1911) – Eesti riigitegelane ja jurist. Sündis Võrumaal Krootuse (Kõlleste) vallas (Kõlleste v nimeks 1921–50. – EE, V–277), isa August Mark. 1932 lõpetas Tartu Õpetajate Seminari, 1933–38 õppis TÜ õigusteaduskonnas ja oli EÜS Veljesto liige. Al 1940 vandeadvokaat P. Sepa abi Tartus, hiljem vandeadvokaadi abi Tallinnas (AA. III–170–13420). 1943 siirdus Helsingisse, sealt edasi Rootsi. 1945–81 tegutses Eesti Komitee juhtkonnas. 1951–79 Eesti Rahvusnõukogu peasekretär. 1953–71 EV eksiilvalitsuse riigisekretär, 1971–90 peaministri asetäitja. 1990–92 peaminister vabariigi presidendi ülesannetes. Eesti Liberaaldemokraatliku Koondise abiesimees. (EE, 6–182). Eesti Komitee Rootsis büroo juhataja, siis koolitoimkonna juhataja, kellena organiseeris

ja juhendas täienduskooli. Rootsi-Eesti Õpperaamatufondi nõukogu (1945) ja juhatus liige (1956), Eesti Rahvusfondi esinduskogu liige 1956. Kuulus Eesti Eksiiljuristide Komitee Rootsis juhatusse, 1944 oli kaastööliseks ajalehele Teataja ning seejärel esimeheks 5.07.1946 asutatud Eesti Karskuskomitees (EK, 99, 105, 107, 114, 123, 125, 145).

17) Malevlane olnud Eesti pagulasajakirjanduse esimene leht Soomes 1944. a (Eesti. Teatmeteos. IV osa. Kultuur. Geislingen, ERSi ja EÜKS väljaanne, 1949, lk 67). Jagas Helsingis ruume Eesti Bürooga, oli aga sellest sõltumatu hoolimata lähedastest kokkupuudetest E. Laidiga. Peatoimetajaks oli Eino Parikka, tema abiks Heinrich Mark. Rahadega toetas Soome infobüroo (Suomen Tietotoimisto) oma esimehe K. Vilkuna kaudu (Aleksander Warma. Diplomaadi kroonika. Ülestähendusi ja dokumente aastatest 1938–44. 2. tr Tln, "Olion", 1993, lk 134).

18) Helmut Maandi (5.06.1906–27.10.1990) sündis Rapla vallas, lõpetas TÜ õigusteaduskonna ja oli Tartu üliõpilaskonna juhatus sekretär 1928. RK V koosseisu liige, hiljem vaikivas opositsioonis. EVR liige 1944 ja Tiefs valitsuse riigisekretär. 1944 sügisel põgenes Rootsi, oli Eesti Rahvusnõukogu presiidiumi kauaaegne liige ja selle peasekretär 1947–50 (Spes Patriae. Üliõpilasseltsid ja korporatsioonid Eestis. Tln, "Olion", 1996, lk 94). Vanemad olid Alumõisa veski rentnikud ja hiljem asundustalu pidajad; lõpetas Tallinnas J. Westholmi gümnaasiumi, pärast ülikooli tegutses Tallinnas advokaadina. 1932 valiti riigikogusse ühinenud põllumeeste ja asunikude rühmas, Saksa okupatsiooni lõpus tegutses üleriigiliselt tagaotsitavana u viis kuud põranda all. Rootsi pagununa sai töökoha Riigimaade ja Metsade valitsuses, kus oli ametis kuni pensionile minekuni 1972. a (Looming nr 10, 1988, lk 1404). Teistel andmetel sündis Harjumaal Harku vallas Sikeldi külas, isa Mart Maantee, 1925 lõpetas Tallinnas J. Westholmi poeglaste gümnaasiumi. 1925–32 õppis TÜ õigusteaduskonnas ja kuulus EÜS Põhjalasse. 1932–38 vandeadvokaat A. Susi abi, al 1938 vandeadvokaat Tallinnas, Maatööliste ja Väikemaapidajate Koja esimees 1939. Al 1961 oli Rootsis Riigimetsade Valitsuse revident, Eesti Rahvusnõukogu peasekretär 1947–51. Suri Stockholmis. (AA, II-404-7024).

19) 'keskpärane' – lause mõtte järgi peaks siin seisma tunnustavam 'keskne', seepärast tuleks niisuguse omadussõna kasutamisse ka mujal ettevaatlikult suhtuda.

20) Juhan Kuslap (11.06.1910–6.09.1990) vt Tuna, nr 1, 1999, lk 144, märkus 94 Hellati käsitluse juures.

21) Heinrich Neuhaus (25.04.1886–12.02.1949) – sündis Tallinnas töölisperes, vanemad Jaan Neuhaus ja Mari Aru, al 1923 abielus Linda Reismanniga. 1898–1902 õppis Tallinna linnakoolis ja hiljem eraviisiliselt, 1903 õiendas apteekriõpilase eksami. 1904–11 töötas apteegis Pihkvas ja oli seejärel Pihkva kubernerite kantseleiametnik, 1911–14 Joh. Pitka & Ko. laevanduskontori ärijuht ja raamatupidaja, 1911–20 "A./S. Tallinna Laevauhisuse" asutajaid, raamatupidaja ja asjaajaja, al 1920 juhatuse esimees ja direktor. 1918–20 riikliku laevasõidumeti ärijuht ja raamatupidaja. Al 1917 merkaubanduse ja laevasõidu edendamise seltsi "Laevandus" juhatuse liige, al 1926 Eesti Laevaoomanikkude Ühingu esimees; olnud veel Inglise-Eesti Liini juhatuse esimees, Laevamaaklerite Seltsi juhatuse liige, osalenud meremeeste kultuuriliste asutuste tegevuses. (EAT, 208). H. Maandi nimetab laevareederit A. Neuhausi, kes oli EVR liige ja suri Stockholmis ("Looming", nr 10, 1988, lk 1403). 1944 mais valiti Eesti Komitee Rootsis liikmeks, tegi kaastööd ajalehele "Teataja" (EK, 99, 145).

22) Klaus Scheel (28.05.1890–1961) – sündis Virumaal Kadrinas, vanemad rahandustegelane Paul Scheel ja Anna Eurich, al 1915 abielus Harry Waltheriga. 1897–99 õppis Tallinnas Wagneri algkoolis, 1899–1907 Tallinna reaalkoolis ning edasi juba pangaasjandust: 1907–08 Tallinnas G. Scheel & Ko juures, 1909–12 Wm. H. Müller & Co Londonis, 1912–13 Banque Francaise et Italienne pour l'Amerique du Sud Pariisis, 1913–14 Vene-Aasia Pank Peterburis. Al 1914 oli tegev G. Scheel & Ko pangas, algul prokuristina, siis juhatajana. (EAT, 295–296). 1944 märtsis Eesti Komitee Rootsis asutajaliige, rohkemat pole teada; mainitakse, et Scheelidel olnud sõja järel Brasiilias plastgravüüri tööstus (EK, 57, 99). Juhtis ja rahastas eestlaste päästeaktsioone üle Läänemere (Indrek Jürjo. Pagulus ja Nõukogude Eesti. Vaateid KGB, EKP ja VEKSA arhiividokumentide põhjal. Tln, Umara, 1996, lk 30).

23) Jaan Ots – vt Tuna, nr 1, 1998, lk 140, märkus 43. Lisaks mõned eluloolised andmed: 31.11.1908–29.09.1982, sündis Viljandimaal Tarvastu vallas, isa Märt Ots oli talupidaja, 1927 lõpetas Viljandi Linna Ühisgümnaasiumi. 1927–35 ja 1938–40 õppis TÜ filosoofiateaduskonnas, oli EÜS "Põhjala" liige ja "Üliõpilaslehe" toimetaja. 1937–40 toimetab ajakirja "Akadeemia" (oli tõenäoliselt ka selle ristiisaks – Spes..., lk 232). 1943 siirdus Rootsi, 1947–76 töötas kuni pensionile minekuni arstiriistade tehases "Kifa". Suri Stockholmis. (AA, II–485–8688). 1944 märtsis oli Eesti Komitee Rootsis asutajaliige, kuulus selle ajalehe "Teataja" toimetuskolleegiumi ja tegi loomulikult kaastööd.

Eesti Põllumeeste Kogud Rootsis Lõuna-Rootsi osakonna juhataja Boråses. Olla kuulunud ka Eesti Ühiskond Saksa Liiduvabariigis (EÜSL) 23.06.1952 valitud juhatusse, aga lahkus sealt enne, kui volitused 1955. a lõppesid (vahest on tegemist lihtsalt nime kokkusattumisega? – T.R.) (EK, 99, 103, 121, 145, 164).

24) August Rattiste (25.12.1893–10.04.1961) sündis Audru vallas Pärnumaal, lõpetas Pärnu gümnaasiumi ja õppis Peterburi ülikooli füüsika-matemaatikateaduskonnas. Sõjaline haridus: Konstantini suurtükiväekool (1916), Prantsusmaal *L'ecole d'application d'artillerie* (1923–25). Vabadussõjas väljapatarei nr 3 ülem, pärast teenis 1. väljasuurtükiväe divisjonis, oli Kaitseväe Ühendatud Õppeasutustes patarei ülem, Kõrgema Sõjakooli ajutine õppejõud, suurtükiväe grupiülem õhukaitses ja suurtükiväe inspektori abi. Vabadusristi II liigi 3. järk, auastmelt kolonelleitnant. (Eesti Vabadusristi kavalerid. Tln, 1935, lk 262). 1941 suutis end Audru Valgerannal päästa küüditamise eest, suvel sai Viktor Koerni hukkamise järel Pärnu Omakaitse ülemaks (Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas. V Punavägi tõrjutakse maalt. Stockholm, EMP, 1957, lk 9, 11). Rootsi pagenuna leidis teenistust Stockholmis Riigiarhiivis, 1949 kahtlustas KGB teda koostöös USA luurega, järgmisel aastal oli R. kirjas juba tuntud eesti rahvuslase ja Inglise luure agendina (Jürjo, lk 29, 33–34). Suri Buenos Aireses.

25) Johan Pitka – vt märkus 61.

26) Hans Ernst Ronimois (12.03.1912–15.04.1984) sündis Peterburgis, isa Jaak Ronimois oli köster-kirikuõpetaja. 1930 lõpetas Viljandi maakonna Poeglaste Gümnaasiumi, 1930–33 õppis TÜ õigusteaduskonnas, mille lõpetas cum laude (mag. rer. oec. 1937, Ph.D. aste Londonis). Oli EÜS-i liige. 1939–40 TÜ teoreetilise rahvamajanduse ja statistika õppetooli vanemassistent, 1940–41 TTÜ statistika dotsent. 1944 pages Rootsi, sealt hiljem Inglismaa kaudu Kanadasse. Al 1949 Briti Columbia ülikooli majandusajaloo ja geograafia prof., avaldanud töid majandusteaduse alalt. Suri Vancouveris. (AA, III–43–10936). Eesti Komitee Rootsis asutajaliige märtsis 1944, 30.05.1944 valiti selle juhatusse. 1945 oli komitee pagulasküsimuste komisjoni juhatuse liige ning kuulus ajalehe "Teataja" kaastöölisele selle toimetuskolleegiumi juba 1944. (EK, 99, 103, 145).

27) Ants Oras (25.11.1900–21.12.1982; algul eesnimedeks Hans Gottfried) – sündis Tallinnas, vanemad kooliõpetaja Hans Oras ja Johanna Ida Vanari, al 1931 abielus Livia Lüüsiga. (EAT, 220). 1911–19 õppis Tallinnas Nikolai gümnaasiumis, 1919–23 TÜ filosoofiateaduskonnas, lõpetas mag. phil. kraadiga. EÜS "Veljesto" asutajaliige. 1923–

24 täiendas end TÜ stipendiaadina Leipzigi ja 1925–28 Oxfordi ülikoolis, viimases omandas bakalaureuse kraadi väitekirjaga J. Miltoni kommentaaride kohta. 1928–34 inglise filoloogia õppejõud Tartu ja Helsingi ülikoolis, 1934–43 prof. Tartus. Eesti Kirjanduse Seltsi ja Akadeemilise Emakeele Seltsi juhatuse liige, Eesti PEN-klubi mõtte algatajaid ja aktiivsemaid tegelasi. 1943 siirdus Soome ja seal Roots, oli Stockholmi Inglise saatkonna teenistuses kuni 1945. 1945–49 töötas Inglismaal õppejõuna (Cambridge ja Oxford), siis kutsuti USA-sse. 1949–72 Gainesville'is Florida ülikooli inglise kirjanduse prof., al 1975 samas audoktor. Eesti PEN-klubi taaslustaja paguluses ja selle kauaaegne president, Välismaise Eesti Kirjanikkude Liidu ja mitmete kultuuriorganisatsioonide liige. 1971 sai Eesti Kultuurifondi (USA-s) auhinna, suri Floridas Gainesville'is. (Eesti kirjarahva leksikon. Koost ja toim Oskar Kruus. Tln, "Eesti Raamat", 1995, lk 388; edaspidi EKRL ja lk nr.). Kuulus Inglismaa Eestlaste Ühingu alguses selle ajutisse juhatusse (1947 november), 29.II 1948 valiti päris juhatusse. 1944 oli Eesti Komitee Rootsis asutajaliige, tegi kaastööd ajalehele "Teataja" ja kuulus Balti Humanistliku Ühingu alguses selle nõukokku. Eesti Liberaaldemokraatliku Koondise esindajana jäädvustas Eesti nime 1947 algul (19 riigi seas) Liberaalide Manifestile. (EK, 59, 99, 116, 123, 145).

28) Georg Olaf Martinoff (21.04.1910–7.10.1981) sündis Tallinnas, isa Bernhard Martinoff oli kaupmees. 1928 lõpetas Tallinna Linna Poeglaste Reaalgümnaasiumi, 1928–34 õppis TÜ arstiteaduskonnas, 1940 dr med. Kuulus EÜS "Põhjälasse". Töötas TÜ närvikliinikus assistendina, 1944 pages Rootsi, sealt 1950 Kanadasse, kus tegutses Vancouveris ärimehena. Suri Kanadas. (AA, II–516–9322). 1946 oli Rootsis Eesti Rahvusfondi laekur ning juhtis ka Balti Humanistliku Ühingu bürood (EK, 111, 116).

29) Ludvig Puusepp (3.12.1875–19.10.1942) – sündis Kiievis, vanemad saapatööstuse meister Martin Puusepp ja Viktooria Hebel, 1906–29 abielus Maria Kotšubeiga, al 1929 Maria Küpariga. 1894 lõpetas Kiievi gümnaasiumi, 1899 Peterburi sõjaväearstiteaduse akadeemia, 1899–1902 valmistas professori kutsele närvihaiguste ja -kirurgia alal. 1900 täiendas end Viini, Pariisi ja Berliini kliinikuis, 1902 omandas Peterburis dr med astme. Käis teaduslikul otstarbel mitmel pool välismaal, 1921 nimetati sanitaarkindralmajoriks. Padova ülikooli audoktor 1922, Vilno ülikooli audoktor 1929. 1903–13 töötas Peterburis, 1904–05 oli vabatahtlikult Vene-Jaapani sõjas Punase Risti lentsalga ülemarst, 1907–14 Peterburis eradotsent ja närvi-

haiguste osakonna juhataja, 1910–20 samas neurokirurgia kliiniku juhataja, 1914–19 tegev konsultandina rindel ja sõjaväe neurokirurgilise hospitali ülemarstina Peterburis, al 1920 TÜ korraline prof neuroloogia alal ja närvikliiniku juhataja, al 1921 ühtlasi Eesti kaitseväge neuroloog-konsultant ja Tartu vesiravila direktor. (EAT, 249). TÜ prof ja enda asutatud närvikliiniku juhataja kuni 1942, Eesti TA akadeemik 1938, Portugali TA korralliige 1929, 1920–29 Tartu Prantsuse Instituudi president. 1923–39 toimetas Tartus ajakirja "Folia Neuropathologica Estonia". Pidas loenguid ja tegi operatsioone ka välismaal. Arendas neurokirurgiat, -patoloogiat ja -röntgenoloogiat, juurutas uudeid operatsiooni- ja diagnoosimismeetodeid. Suri Tartus. (EE 7–547).